

A megtett út *

Lépések az autonómia megvalósításáért

Tisztelt Hölgyeim és Uraim, kedves jelenlevők. Mielőtt előadnám érdemi mondanivalómat, amelyhez tíz perc áll rendelkezésemre, lehetetlen, hogy ne idézzem föl a tíz évvel ezelőtti eseményeket. Igen hasznosnak és örvendetesnek tartom, hogy sor került erre a konferenciára, amely a jelenlegi helyzet felmérése mellett alkalmat nyújt a visszatekintésre is. Az imént elhangzott itt, hogy milyen nehéz a csalódott és rezignált határon túli magyarságot helytállásra és küzdelemre bírni. Ez nem volt mindig így. A politikai fordulatot követően egy emberként állt talpra mindenki, és sorakozott föl a jövőre vonatkozó szép elképzelések mellett. Itt a teremben többen is jelen vannak azok közül, akikkel lázasan vitattuk meg az első autonómiatervezetet, hogy aztán gyorsan lefordítsuk különböző világnyelvekre. Szemernyi kétség nem fért hozzá, hogy elképzelésünk jogos és helyénvaló. Olyannyira hittünk benne, hogy a jelenleg Hágában levő Šešelj vajda csetnikjei és a hatalom által kivezényelt szárazföldi és légi erők sem rettentettek vissza bennünket attól, hogy 1992. április 25-én Magyarokániszán egyhangúlag elfogadjuk az ún. hármas autonómiatervezetet. Dübörgött a mozi terem, kívül a repülő és harckocsik zajától, belül az ovációtól.

Vagy hadd idézzem föl azt a másik feledhetetlen napot, amikor hírért vettük, hogy sorstársaink készülnek kikiáltani az erdélyi autonómiát. Nosza, Bálint Antallal gyorsan kocsiba vágtuk magunkat, és Agyagfalváig meg sem álltunk. Meg is érkeztünk idejében a tett színhelyére, román rendőrautók által kísérve, ahol mindössze egyetlen sírdogáló asszonyt találtunk. Tőle tudtuk meg a szomorú hírt, hogy az RMDSZ visszalépett. Mit volt mit tenni, a szoborcsoport lépcsőjén fölolvastam a gyér publikumnak a határon túli magyar szervezetek közös támogató nyilatkozatát, amit aztán visszafelé jövet átadtam Katona Ádámnak. A román rendőrök - nyilván örültek hittek bennünket -, de nem avatkoztak be. Mai szemmel nézve talán volt valami eszelőség abban a lázas igyekvésben, ahogyan rendezni kívántuk helyzetünket. Ahogyan létrehoztuk a határon túli

magyar érdekszervezeteket, majd azok közös képviselői szervét, a MÁÉRT előzményét, a KENF-et, és kidolgoztuk a Kárpát-medencében élő kisebbségek helyzetének rendezésére vonatkozó tervet.

Csak később derült ki, hogy milyen nagy fába vágtuk a fejszénket. Arra hivatkozva, hogy netán majd föléléstjük a kisantantreflexeket, előbb a magyar kormány hagyott magunkra bennünket, hogy aztán a helyi janicsárok irgalmatlanul agyagba döngölgék az autonómia szószólóit. Amint bevezető előadásában Németh Zsolt is utalt rá, hogy erről sokat tudnék beszélni mint a Kárpát-medencében az első magyar autonómiatervezet kidolgozója, de nem teszem, inkább azt szeretném elmondani, hogy ma sokkal jobban hiszek az autonómiákban, mint eddig bármikor. Időközben persze volt időm a dolgokon elgondolkodni. Sok mindenre rá is jöttem, le is jegyeztem, és immár semmi sem akadályoz meg abban, hogy ezeket a gondolatokat megosszam a tisztelt jelenlevőkkel.

*

Feltételezem, hogy valamennyien, akik ezen a tanácskozáson jelen vagyunk, az autonómia hívei közé tartozunk, ezért nem lesz nehéz szót értünk egymással. Az autonómia számunkra - ahogyan Duray Miklós fogalmazott egyik írásában -, a demokrácia igenlését jelenti, a kisebbségi önkormányzat megvalósulását. Azok, akik ezt ellenzik, nem értik, nem akarják, elutasítják (mindegy milyen magyarázattal), a demokráciaellenesek táborába tartoznak. Az alaphelyzet ilyen egyszerű volt tíz évvel ezelőtt is, amikor a magyar autonómiaigények megfogalmazódtak, és ilyen egyszerű ma is, amikor valami mozdulni látszik.

A kedvező változások ellenére az autonómia (a demokrácia) ellenzői még mindig sokkal többen van-

nak, így álmaink beteljesülésétől elég messze vagyunk. Látnunk kell azonban, hogy nemcsak a kisebbségi autonómiák megvalósulása ütközik akadályba, hanem a helyi autonómiáké is. A centralista államhatalmi gondolkodással szemben egyelőre mindenféle regionális, megyei, lakóterületi, helyi önkormányzati törekvés alul marad. Szóvirágokban, persze, nincs hiány, a szubszidiaritás elvéről (az alulról fölfelé való építkezésről) sok szép tanulmány látott napvilágot, maguknak a különböző önkormányzati rendszereknek a valós kiépítése azonban - megfelelő jogkörrel való felruházás hiányában, még inkább a megfelelő anyagi juttatás elmaradása miatt - ütközben valahol elakadt.

Emlékezzünk, mi mindennel vádoltak és riogattak bennünket, amikor a 90-es évek elején az első autonómiatervezetek megfogalmazódtak. Az autonómia gondolatának képviselőit alaposan meghurcolták, jóllehet a tervezetekből kiviláglott, hogy az autonómiaigény mögött nem politikai felforgatási szándék munkál, hanem épp ellenkezőleg: a korszerű társadalomszervezés víziója fogalmazódik meg bennük. Nevezetesen, hogy a modern államban a központi hatalom kizárólag olyan jogkörrel rendelkezzen, amit regionális, helyi keretek között nem lehet gyakorolni (hadügy, külügy, pénzügy stb.), a többit ruházza át alacsonyabb szintekre, a megfelelő anyagi forrásokkal együtt.

Nos, az államhatalomnak ez a legfájóbb, legérzékenyebb pontja, és aki az autonómiákat emlegeti, az a tyúkszemére lép. Ebből nem az következik, hogy kerülni kell az autonómiák emlegetését, hanem hogy a tyúkszemet ki kell vágni, mielőtt elgennyesedne, netán rákos sejtburjánzáshoz vezetne.

A közelmúlt eseményei nem mindennapi tanulsággal szolgálnak arra vonatkozóan, hogy a központi hatalom lebontásától való vonakodás milyen végzetes következményekkel járhat. Jugoszlávia széthullása ennek eklatáns példája.

Tito a köztársaságoknak, illetve Kosovónak és a Vajdaságnak juttatott egyre bővülő jogkörökkel tudta csak valahogy egyensúlyban tartani az állam területén lévő történelmi és etnikai eredetű különbségekből fakadó ellentéteket. Halála után felerősödött a szerb-ség egyeduralomra való törekvése, ami végül

háborúhoz, népiirtáshoz és az ország széthullásához vezetett. Milošević rosszul mérte fel a helyzetet, amikor megszüntette az autonómiák funkcióit arra számított, hogy a Nyugat mindenáron támogatja az egységes országot, elnézi akár az erőszakot is. Az 1990-ben megejtett többpárti köztársasági választások után Belgrád magára maradt centralista politikájával. Azt, hogy ennek a centralista erőpolitikának mi lett a következménye, mindannyian tudjuk.

Ma már közhelynek számít, hogy az etnikai és regionális konfliktusok terén az autonómia jelenti a megoldást a világ számára. Erről ma már az Európa Tanácsban is sok szó esik. A szavak és tettek azonban, mint tudjuk, gyakran igen messze esnek egymástól. A népek megbékélésére, a decentralizációra, az önkormányzatiságra, az autonómiákra való hivatkozás ellenére térségünkben változatlanul túl erős a centralizált államban való gondolkodás tradíciója.

Nemcsak a szerb, a román, a szlovák, de a magyar politikai élet közszereplői is centralizált államban gondolkodnak. A magyarok esetében ez a folyamat a vármegyék szerepének csonkítását szabályozó törvény meghozatala (1870) óta tart. Nem árt felidéznünk, hogy a vármegyéknek, a magyar demokratikus hagyományok utolsó mentsvárainak a felszámolása, ha úgy tetszik, az állami centralizáció kiterjesztése vezetett Trianonhoz és az ezeréves állam széthullásához. A területi és etnikai eredetű különbségekből fakadó ellentéteket – a kisebbségek elszakadási törekvéseit – jelentősen csökkenteni lehetett volna a vármegyék szerepkörének kiterjesztésével és azon belül különböző önkormányzati rendszerek kiépítésével.

Késő bánat, mondhatnánk. Csakhogy ma is hiányzik a demokrácia elveinek érvényesülése a magyar politikából. Az autonómiatervezetek megjelenésével felmerült a nemzeti integráció gondolata is. A kontinentális méretű integrálódás előtt álló Európához való csatlakozás nagy kihívást és lehetőséget jelent a történelmileg szétagolt magyarság újintegrálódása szempontjából. Kézenfekvőnek látszott, hogy a határmódosítás lehetőségének hiányában a korszaknak megfelelő, a szubszidiaritás elvén alapuló nemzetstratégiában kell gondolkodnunk. Ennek az a lényege, hogy a környező országokban élő magyarság a kisebbségi autonómiák révén a magyar állammal

közösen új szervezeti struktúrát hoz létre. Olyan szervezeti rendszert, amely nemcsak hogy nem ellentétes a formálódó Európa rendezőelveivel, de kívánatos is a térség biztonsága és stabilitása szempontjából. **Az elmúlt tíz esztendőben semmi sem állt távolabb a hivatalos magyar politikától, mint egy ilyen jogviszonynak a kiépítése, amely egyet jelentett volna a kisebbségi közösségek szubjektívitásának elismerésével és egyenrangú partnerként való kezelésével. A korszellemnek megfelelő autonómiák - különböző helyi, regionális és etnikai önkormányzatok - kiépítéséhez nyújtott támogatás helyett, amelyek a demokrácia elveivel összhangban törvényesen rendezhetnék a magyar–magyar viszonyokat, mindenféle ködös elképzelés kelt szárnyra a kisebbségek ügyének felkarolásáról, a nemzet "határmódosítás nélküli" integrációjáról. Nem kívánok az elterelő politikai hadműveletekkel – a porhintés különböző formáival – foglalkozni, tény azonban, hogy értékes éveket hagytunk veszni, amikor stratégiaként a könnyebb ellenállás irányát választottuk.**

Természetesen ez a mulasztás nem varrható csak a magyar kormányok nyakába. Vastagon ludasak ebben maguk az érintett kisebbségek is. Mind a választott vezetők, mind maguk a választópolgárok. Az előbbieket többségükben a központi hatalom emlőin nevelkedtek, hatáskörükön belül ugyanazt a modellt képezik le, amire szocializálták őket, de a tartós szolgaság következményeként az utóbbiak életstratégiai mintái között sem szerepel a közös fellépés és érdekérvényesítés igénye. Az a józan felismerés, amivel már az ősember is tisztában volt, nevezetesen, hogy mamutra nem lehet egyedül vadászni, a kisebbségek szervilis gondolkodásmódjából teljes egészében hiányzik. A szubszidiaritás elvének nemcsak a központi hatalom ellenállása miatt nehéz érvényt szerezni, hanem a polgárok önállósága, igénytelensége, passzivitása miatt is.

Szerencsére minden gáncs, bizonytalankodás és nyavalygás ellenére az autonómiák ügye haladt valamelyest előre. A közösségi jogok gyakorlása, az anyanyelvhasználat, az anyanyelvű iskoláztatás, a nyelvi kultúra közösségi ápolása, az etnikai hagyományok megtartása stb. tekintetében a környező államok jelentős engedményre kény-

szültek. A durva, erőszakos nyelvi elnyomás ma már – mindannyiunk számára jól ismert okoknál fogva – politikailag tarthatatlan.

Az anyanyelven való művelődés korlátozása megszűnőben van. Sőt, vannak új fejlemények is. Az a körülmény, hogy 80 év után háromszázvalahány délvidéki település hivatalosan is visszakapja a becsületes magyar nevét, kétségkívül ilyen esetnek számít. (Jellemző, hogy erre a fontos fejleményre ügyet sem vetett a magyarországi média.) A fordulatot Szerbiában a Magyar Nemzeti Tanács létrehozása jelentette, amellyel a törvény előtt megtörtént a kollektív jogok elismerése. Sajnos ennek a fontossága sem tudatosult körünkben kellőképpen.

Persze a szellemi élet felvirágoztatásához és az anyagi jólét megalapozásához ez önmagában véve nem elégséges. A nyelvi kultúra színvonalának emeléséhez magyar iskolahálózatra van szükség. A két magyar tehetséggondozó gimnázium létrehozása jelentős lépés ebből a szempontból.

Az előrelépés további feltétele a magyar szellemi élet alapjainak megteremtése és újjáépítése. Magyar professzionális intézmények (tudományos intézetek, kutatóműhelyek, közkönyvtár, színház stb.) létrehozására és azok működtetésére lenne szükségünk. Jó lenne, ha a Magyar Nemzeti Tanács mielőbb hozzáfogna ezek megteremtéséhez.

A társadalomszervezést, az autonómia alapjainak megteremtését, igen mélyről kell kezdeni. Bár a kisebbségek egyazon nyelvi kultúra tagjai, nem tekinthetők szerves közösségnek, minthogy nem alkotnak egységes szervezeti rendszert. A kapcsolatok alkalmi jellegűek, spontán interakciókat jelentenek, nincs rendszerszerű összefüggés közöttük.

A civil szervezetek, a kisebbségi pártok és a nemzeti tanács létrehozásával megindult a társadalmi szerveződés folyamata. A gond elsősorban nem is ilyen természetű, hanem abból fakad, hogy hiányzanak a megfelelő intézmények és szerepkörök a kisebbségi társadalom fontos alapfunkciójának az ellátásához. Magyarán, hiányzik az az értelmiség, amely professzionális szinten foglalkozna a kisebbségi közösség sajátos gondjaival-bajaival.

Helyesen állapítja meg A. Sajti Enikő, hogy az akaratán kívül kisebbségbe kényszerült magyarság mindenütt kényszerközösség, s olyan kényszerpályán mozog, amelyet önerejéből nem képes megváltoztatni. Ennek egyik oka a szellemiség hiánya, az értelmiség többszöri megsemmisítése. Pontosabban azok az államok, amelyek lefejezték a kisebbségi magyar társadalmat, saját céljaik elérése érdekében egyúttal egy új, az állami és pártbürokráciához kapcsolódó kisebbségi elitet hoztak létre. Ettől a kisebbségi értelmiségtől nem csak idegen az autonómia gondolata, de ellenérdekelt is annak megvalósításában.

Ha végezetül megpróbálnám összegezni az autonómiával kapcsolatos kilátásainkat, azt kell mondanom, hogy megvalósításának, erről is, arról is, minden irányból, ahol ellenállásba ütközünk, elsősorban tudati korlátai vannak. Az idő elszállt a múlt századi állameszmék fölött, új szelek kezdenek fújdogni. A céltól még messze vagyunk. Ha elfog bennünket a türelmetlenség, vigasztalódjunk azzal, hogy bár a centralista hatalom képviselői nyíltan vagy alattomosan még jelentős ellenállást tanúsítanak, az autonómia gondolatát a korszellem diktálja.

* A Kisebbségekért – Pro Minoritate Alapítvány és az Analyses által 2003. szeptember 26-án az **Autonómia keresztúton** címmel Budapesten a Benczúr-házban megtartott konferencián elhangzott előadás

Eötvös oszlop (részlet)